

בס"ד

"שיעורי ליל שישי"

בישבה"ק ברכת יצחק

שנה י"ב

פרשת ויגש

התכוין לצער את חבריו וצמח מכך תועלת

א. מעשה בראובן שכעס על שמעון ומתוך כך רצה להענישו, בספרו לו שפלוני מתענין בו לקחתו לחתנו, הלה הפנה את שמעון לכתובת מסויימת ולשעה מסויימת בה לטענתו יפגש שמעון עם משפחתה של המדוברת, שמעון שש על ההצעה הנכבדה ובשעה הנועדה הקיש על דלתו של אותו פלוני, כאשר הלה פתח את הדלת לקראתו, בתחילה לא הבין במה מדובר, אך פתח עמו בשיחה נעימה והתרשם ממנו עמוקות, ועקב כך השידוך יצא אל הפועל, לאחר האירוסין בקש ראובן דמי שדכנות באומרו שהגם שהתכוין לרעה, אך מ"מ על ידו התגלגל השידוך, וממילא ראוי לשלם לו, מאידך טען שמעון שכיון שראובן לא התכוין כלל להטיב עמו אלא להכלימו לא מגיע לו כלל דמי שדכנות, אך טען ראובן שמסתבר לו שאילו היה פועל במפעל והיה נוטל פטיש ע"מ לשבור אחת מהמכונות, אך לבסוף נמצא שהקשתו בפטיש ע"ג המכונה הועילה למכונה לפעול היטב, לא יוכל בעה"ב לומר לא מגיע לך שכר, וא"כ גם כאן אמנם התכוין לשבור את רוחו של שמעון, אך לבסוף הועיל הדבר להעמיד השידוך כראוי ומן הראוי שישלם לו. נשאלת השאלה האם אכן יש לשלם לו. עוד יש לדון האם ראובן זקוק למחילתו של שמעון על מעשיו, או דילמא, מכיון שסו"ס הועיל לו לא אזלין בתר מחשבתו אלא בתר מעשיו.

האם יש לשלם לו דמי שדכנות

ב. והנה לגבי השאלה הראשונה האם יש חיוב תשלומי שדכנות לראובן, הנה חיוב תשלומין לשדכן יכול לנבוע מב' סיבות, א' במקום ששכרוהו לפועל להציע השידוך, ב' במקום שלא שכרוהו אלא הוא מעצמו נחית להטפל לענין זה וליטול על שכמו עול הצעת השידוך. באופן הראשון יש לו דין כשאר פועלים, אך למקרה השני שאינו פועל, כתב הגר"א (חו"מ סי' פ"ז ס"ק קי"ז) שהחיוב לשלם לו נובע מהאי דינא המבואר בב"מ (דף ק"א א') שהיורד לשדה חבריו ונטעה, בשדה העשויה ליטע, חייב בעל השדה לשלם כפי שהיה משלם לפועל כדי לנוטעה. והנה כל אדם המחפש את זיווגו, הגדרתו כשדה העשויה ליטע, ואשר ע"כ יש חיוב לשלם לו כשאר יורד.

והנה באופן שהטיב עם חבריו שלא ע"מ לשלם, אך לבסוף חזר בו מכוונתו ותובע תשלומין, אינו חייב לשלם לו, כמש"כ הנתיבות (סי' י"ב סק"ה) שהאומר לחבירו דור עמי או אכול עמי ומודה שבתחילה לא הייתה כוונתו לתבוע תשלומין על כך, אלא שלבסוף חזר בו, אינו יכול לתבוע תשלומין. וכ"ש במקרה דנן שבודאי לא התכוין ליטע שדה חבריו אלא להחריבה, אין סיבה שיהיו חייבים לשלם לו. ויתכן שאילו היה נשכר כפועל לעשות את השידוך ועשה כעין מעשה זה, אולי יש לשלם לו, אך יתכן שבמקרה זה לא מגיע לו יותר ממה מהמקובל לשלם עבור רעיון בעלמא, שהרי אין סיבה לחייבם עבור זה שריצה את הצדדים להפגש, שהרי לא עשה כן כי אם לצד אחד בלבד.

האם חייב לבקש מחילתו

ג. ולגבי הנידון השני האם חייב לבקש את מחילתו על מעשיו. הנה לכאורה יש לדמות הדבר, להנאמר במסכת נזיר (דף כ"ג א') שהמתכוין לאכול בשר חזיר ועלה בידו בשר טלה, חייב תשובה (ולמדו זאת מאשה הנודרת שעברה על נדרה אך לא ידעה שבעלה היפר לה). ומכאן יש ללמוד שמכוין שחפץ להזיק את חברו והתכוין לעשות עבירה חמורה לחבירו, חייב הוא להתחנן על נפשו שחבירו ימחל לו על כך.

אך יש לעיין בזה, שהנה במכירת יוסף, רואים בפרשתנו ובפרשת ויחי, שיוסף ריצה את אחיו על דבר מכירתו, וכן בפרשת ויחי נאמר (פ"נ פ"כ) "ואתם חשבתם עלי רעה אלוקים חשבה לטובה" וכתב האור החיים, והרי זה דומה למתכוין להשקות את חברו כוס מות והשקהו כוס יין שאינו מתחייב כלום, והרי הם פטורים וזכאים גם בדיני שמים עכ"ל. ומבואר שיוסף התכוין בדבריו שאינם זקוקים לכפרה כלל וכלל, באשר מכל מעשהו צמח טובה לכולם.

אך האחרונים הקשו על דבריו, מהגמ' בנזיר הנ"ל שמבואר שהמתכוין לאכול בשר חזיר ועלה בידו בשר טלה, חייב בכפרה.

ואכן הכלי חמדה (פרשת ויחי) ובשו"ת בית יצחק (יו"ד א' סי' ח') עמדו על כך, והעלו חידוש, שכל מה שאומרים שנתכוין לאכול בשר חזיר ועלה בידו בשר טלה, צריך סליחה וכפרה, היינו רק בעבירות שבין אדם למקום, שגלוי לפני המקום שהיה בכוונתו לעבור עבירה, ועל כוונה זו צריך סליחה וכפרה, אבל בעבירות שבין אדם לחבירו שמהות האיסור הוא ההיזק לחבירו, הרי אם נתברר שהמעשה שעשה הוא טוב לחבירו וסייע בעדו, וגם חברו מודה לזה שאם היה יודע תחילת המעשה היה מקבל עליו בלב שלם מה שעושה לו שוב אין עליו עונש אפי' בדיני שמים, דאדרבה חברו מחזיק לו טובה על כך.

יש להוסיף בזה, שהרי בודאי כל העובר על עברה שבין אדם לחבירו, הרי הוא עובר גם על עברה כלפי המקום, שהרי עבר אמימרא דרחמנא בכך שהרע לחבירו, וא"כ אף אם חברו מתרצה במעשה שעשו לו, מ"מ הרי החלק של חיוב לשמים, הוא עבר. אך אפשר שהאיסור לשמים הוא בתולדה מהאיסור לחבירו, וכל שכלפי חברו אין כאן איסור, ממילא אין איסור לשמים.

ועי' בלשונו הזהב של רבינו יונה (פרקי אבות פ"ד מכ"ב ד"ה הוא בעל דין) ז"ל אם יזיק אדם את חברו, אל יחשוב כי אליו חטא ולא לה', כי הוא תובע את ההזק כבעל דין. ומבואר שהתביעה על המזיק משמים שווה לתביעה שיש על האדם מהניזק עצמו. ולפי"ז כל היכא שצמח לניזק טובה מכך, ממילא אינו נתבע לשמים.

במצות של בין אדם לחבירו חולכים אחר התועלת הבאה לחבירו

ד. כעין חידוש זה (שאיכות העברה כלפי חברו נמדדת ביחס של חברו למעשה), מצינו בתורתו של הנודע ביהודה שהובא ביד בנו (בספרו אהבת ציון דרוש י') לגבי מצוה לחבירו, שכתב שהגם שבכל המצות אם אדם עושה מצוה רק לשם תועלת אישית, אין כאן כוונת מצוה, אך במצות שבין אדם לחבירו, הדבר שונה, שהרי קי"ל (פסחים דף ח' א') שהנותן צדקה ע"מ שיחיה בני הרי זה צדיק גמור. הרי יש ללמוד מכך, שהגם שעושה את המצוה לתועלת עצמו בלבד, מ"מ עדיין עשה זו בגדר מצוה.

וביאר הענין, שבנטילת לולב או תפילין, אילולי גזירת הבורא, אין סיבה שאדם יעשה פעולות אלו, נמצא שאם נוטל לולב לשלם מטרה שונה מאשר ציווי הבורא, הרי הוא עושה מעשה קוף בעלמא,

משא"כ במצות שבין אדם לחבירו, שמהות המצוה היא ההטבה לחבירו, הרי אם חבירו נהנה מכך, בזה התקיימה תכלית המצוה, ומה לנו כי נמעיט במעשה המצוה משום החסרון בכוונת הנותן. למדנו מתורתנו של הנודע ביהודה שבמצות שבין אדם לחבירו ההבחנה לקביעת איכות המצוה נמדדת עפ"י התוצאה ולא דוקא עפ"י המעשה, ואשר ע"כ הוי בגדר מצוה, ומכאן ניתן לומר שה"ה לגבי עבירות שבין אדם לחבירו, שגדר האיסור תלוי בתוצאה ולא במעשה, והיינו בכך שחבירו ניזוק ממעשיו, וכל שיש לחבירו תועלת ממעשיו, אין כאן מעשה עבירה.

ה. אך יש לעיין בזה מהגמ' בקידושין (דף ל"ב א') שמבואר שם, רב הונא קרע שיראי בפני רבה בנו, כדי לבחון אותו אם רתח או לא רתח, ומק' הגמ' דילמא רתח וקא עבר על לפני עור, ומתרתת הגמ' דמחיל ליה ליקריה. וכתבו תוס' (ד"ה דמחיל) שצ"ל שהודיעו קודם לכן (שמחל לו) שלא יהא כמו נתכוין לאכול בשר חזיר ועלה בידו בשר טלה דבעי כפרה. ומבואר שאף במצות שבין אדם לחבירו אם נתכוין לאיסור אפי' שלא עבר על האיסור הוי בכלל נתכוין לאכול בשר חזיר ועלה בידו בשר טלה דבעי כפרה.

והכלי חמדה עמד על כך והשיב, שכל דבריו שאין צריך כפרה הוא רק במקום שצמח תועלת לחבירו, שאזי ודאי ניחא לחבירו במעשה אשר נעשה, אבל במקום שלא צמחה תועלת לחבירו, אכן הוי עבירה.

עוד י"ל עפ"י מה שכתב הרמב"ן (בפרשת יתרו), שבמצות כיבוד אב ואם, יש בה שני חלקים אחד לשמים (שהרי ג' שותפין באדם) והשני לחבירו (והיינו לאביו), וא"כ הגם שכלפי אביו אין קפידה כלל מכיון שאביו מעונין לבחון את תגובת בנו על קריעת הבגד, אך כלפי שמים יש עבירה, ולכן היה צריך להודיעו מלכתחילה שלא יהיה בידו עבירה לשמים של נתכוין לאכול בשר חזיר.

למה נענשו ישראל בהריגת עשרת הרוגי מלכות

ו. והנה מבואר בחז"ל שהעונש של הריגת עשרת הרוגי מלכות, נועדה לכפר על מכירת יוסף. ומכך יש ללמוד שהגם שראו כולם בחוש שהתגלגל טובה לישראל בעקבות המכירה, מ"מ עדיין היה בידם עבירה זו הטעונה כפרה. ואכן כתב רבינו בחיי, שהגם שיוסף דיבר על לב אחיו, דברי ניחומים, מ"מ לא מצינו שמחל להם. ובספר חסידים כתב שהיו זקוקים לכפרה לשמים, הגם שיוסף בודאי מחל להם. אך לדברי האור החיים הנ"ל שכתב שהיו כמתכוין להשקות את חבירו כוס רעל והשקהו יין, ולא זקוק אפילו למחילת שמים, קשה למה הייתה תביעה על אחי יוסף שבעקבותיה נענשו בעונש הנורא של עשרת הרוגי מלכות.

אך באמת מסתבר, שכל דברי האור החיים באו להסביר את תוכן דברי יוסף לאחיו בלבד, שכיון שחששו מצערו של יוסף, אמר כנגדם יוסף שנמצא שהכל היה לטובה ואין בלבו עליהן, אבל לענין עצם העבירה של מכירתו (שעברו על וגונב איש ומכרו) ל"ש בזה לומר שכיון שהתגלגל לטובה אין כאן איסור. הגע עצמך הגונב מחבירו וצמח לחבירו טובה מכך, האם אין כאן איסור, והרי ברייתא מפורשת שנינו (בריש איזהו נשך) שהגונב ע"מ לשלם כפל, גם הוא בכלל איסור גניבה, הגם שמסתבר שכאשר יוברר לגנב שעשו כן רק כדי להעניק לו תשלומי כפל, מסתבר שישמח בלבו על כך, ובכ"ז יש כאן איסור, וע"כ שיכון שנעשה מעשה עבירה, אין כאן מקום לומר שכיון שנתברר שהיה זה לטובה, לא נעשה איסור. ולכן במקום שהחפצא של האיסור הוא הצער האמור להגרם לחבירו, שפיר יש לומר, שאין כאן איסור, כיון שלא היה צער, ועל כוונה לבד אין איסור במצות שבין אדם לחבירו, אבל במקום

שנעשה מעשה עבירה, בודאי אין להקל ולומר שאם יתברר שהביא תועלת אין כאן מעשה עבירה. (ושו"ר שכן כתב הגר"ש קלוגר זצ"ל בשו"ת האלף לך שלמה או"ח סי' שס"ג).